

Az abaúji népi kultúra emlékeinek szép válogatását forgathatja az olvasó. Abaújról, e változatos, szép, de bizony sok szempontból hátrányos helyzetű vidékről sokszor negatív jelzőkkel esik szó. Pedig a problémákkal terhes jelen mögött gazdag múlt, értékes hagyományok nyugszanak. Ezek megismerése és feltárása talán erősítheti az itt élők kötődését, lakóhelyükhöz való ragaszkodását.

Írja dr. Fügedi Márta néprajzkutató az Abaúji szőttesek előszavában.

Encs Város Önkormányzata, mint ennek a gyönyörű, természeti és kulturális kincsekben gazdag térségnek a központja, megpróbál Abaúj hagyományainak nyomába eredni.

A meglévő, már összegyűjtött tárgyakat, értékeket, ismeretanyagot gondozza, ápolja. Emellett új forrásokat, anyagokat igyekszik felkutatni.

Meg kell adnunk újra a térségünk identitását, amellyel megerősíthetjük az itt élők elköteleződését, önbizalmát, élni és változtatni akarását. Nemcsak a pénzügyi kereteken múlik, hiszen a szellemi tevékenységünk, tervezésünk határtalan. E területnek fizikailag és szellemileg is óriási értéke van, amit mi eddig nem használtunk ki teljes mértékben, főleg az önmeghatározásunkban. Az ilyen pályázatok hozzásegítenek minket az értékeink feltárásán, a múlt felidézésén keresztül egy reális, de biztató jövőkép kialakításához.

Fontos azonban, hogy a hagyományápolás minél szélesebb közösségeket érintsen meg, minél több embert vonjon be, minél nagyobb számban ismertesse meg az elmúlt korok kultúráját, nemcsak a térségben, de akár az országhatárokon túl is.

Ennek egy lehetősége a kiadvány, melyet a kezében tart az olvasó.

A régi Abaúj-Torna vármegyéhez tartozó Szepsi városával karöltve kiemeltünk a néphagyományból egy nagyobb szeletet, az abaúji mesterségeket, ezen belül is a viseletet, melyet alaposabban megismerhetünk (bemutatunk) a térségeinkben és azon túl is.

Mikola Gergely polgármester

Szabó Sándorné – Nikházy Erzsébet – 1928-ban született Hajdúnánáson, majd Hernádszentandráson nevelkedett. Tanítói oklevelet, majd matematika-fizika szakos diplomát szerzett, elismert helytörténész, többszörösen kitüntetett népi iparművész. Encsen él. Fáradhatatlanul dolgozik társadalmi és civil szervezetekben, számos területen kitüntetéssel ismerték el munkáját.

Erzsike néni gyűjtött, alkotott és tanított egész életében.

Férjével, Szabó Sándorral a 70-es évek végén, majd egyedül gyűjtötte a szőtteseket. Abaúji szőttesekből 150 darabot is meghaladó gyűjteménye van. Így vált ismertté, hogy Abaújban országosan is egyedülálló mintakinccsel rendelkező szőtteseket készítettek az asszonyok a századfordulón. 1979-ben az egykori II. Rákóczi Ferenc Járási Művelődési Központtal közösen hirdették meg első alkalommal Encsen az „Abaúji virágok” díszítőművészeti pályázatot, majd kiállítást szerveztek az összegyűjtött szőttesekből, textíliákból az „Abaúji virágok” díszítőművészeti kiállítást. Ezzel több évtizedes hagyományt teremtett Encsen és a Hernád völgyében.

A felszedett csíkokból 240 mintát lerajzolt, amely könyv alakban is megjelent.

Ebből a könyvből idézünk.

„Abaúj. A Hernád völgye, a Cserehát, a Zempléni hegyek nyúlványai. Szép vidék! Jó termőföldje gondoskodott az emberről. Adott munkát az év minden napjára, nyárra, télre egyaránt.

A nyáron megtermelt kendert az asszonyok, lányok a tél folyamán megfonták, megszőtték. Ezek az abaúji szőttesek, az „abaúji virágok”.

A kender termesztése, feldolgozása az abaúji falukban honos volt. A Hernád mellékágai és a falvak szélén található kenderáztatók biztosították a „kinyőtt” kender 8-10 napos kiázását. Az őszi napsütésben szinte minden udvarról lehetett hallani a kendertilók csattogó hangját. A kitilolt kendert puhították a „kötyűben”. Ezek a kendertörők a malmok mellett működtek. Különböző módon törték a kendert. Pl. Egy hatalmas fa gerenda a végével - mint egy mozsártörő - ütögette a bálába összezsavart kendercsomót órákon keresztül. Vagy: egy vashenger járt egy betonlapon körbe-körbe, s törte, puhította a kitilolt kendert.

Ezután következett az „ecselés”. Az ecselő egy deszkalap, melynek közepén kb. 8-10 cm hosszú hegyes vaspálcák voltak sűrűn egymás mellett. Ezen többször meghúzgálták a marék kendert, így szét tudták választani a szép hosszú szálakat, és a rövidebb, gubancosabb minőségűt.

A következő munkafolyamat a fonás volt. A fonást *guzsalyon* végezték. Az „ülőguzsaly” volt az elterjedtebb, de sok volt a „kerekes guzsaly” is. Az orsó segítségével sodorták meg a fonalat. A kerekes guzsallyal gyorsabb volt a fonás, ezt lábbal hajtották. A „megágyazott gongyolát” rákötötték szép színes szalaggal a guzsaly felső részére. Az ujjuk segítségével húzták belőle a kendert, az orsóval közben jobbkézrel sodorták. A megfont fonalat „motolálták”, „pásmákba” kötötték. A *motóla* egy fából készült eszköz volt, amire az orsóról tekerték le a fonalat. Egy pászma 63 szál volt a motólán. Ez tulajdonképpen egy mérce is volt. Ezután „csörölték”, majd „fejfokokra” került a fonal. A fejfok fából készült cső, a két végén fa korong, hogy a fonal le ne csússzon róla. Most már csak a felvetés hiányzott. Ezt kevesen tudták elvégezni. Általában falunként egy-két asszony. Hozzájuk vitte mindenki felvetni a fonalat. A vetőasszonynál fel volt állítva a vetőfa. Ez egy középső tengelyen forgott, négy ága kb. 1-1 m volt. Erre rácsavarták a fejfokról a fonalat. A munka szakértelmet kívánt, mert itt dőlt el a vászonnak több jellemzője. Pl. hány „forgó” volt. (Egy forgó 5 m vászon.) Volt olyan falu, ahol 4 m volt egy forgó. Szélessége, csíkjá stb. Most már csak a „szátvára” - szövőszékre kellett „felhúzni” a fonalat. Ez szintén nehéz feladat volt. A szátva egy fából készült szerkezet. A fél szobát elfoglalta. Legfontosabb része a 2 nyüst, a borda, a taposó. A fonalat előbb a nyüstbe, majd a bordába kellett „befogdosni” szálanként. A felhúzás bizony egy napig is eltartott. Ezután jöhetett a szövés.

A tavaszi munkák beköszöntéséig be kellett fejezni a szövést. Húsvétra nem maradhatott a szátva a szobában.

A kenderből minőségileg háromféle fonalat készítettek. A „szál” volt a legfinomabb, vékony és egyenletes. A „szősz” vastagabb, a „csepű” a legdurvább.

A csepűből fonták, szőtték a zsákot, a ponyvát, a ponyust.

A szőszből készültek a törlők, a lepedők, a konyhai használatra szánt darabok, pl. kéztörlő, túrórúha, a lisztes zsák, a piacra járó ponyvus, (zajda ruha), ajtólepedő.

A szál fonálból készült a szép vékony vászon. Sokszor gyári pamuttal szőtték, ez volt a pamutos vászon, a „félpamutos”. Ennél a „felhúzó” (láncszál) pamut volt, a „bélés” (a vetülékszál) kender. Szőtték olyan vásznat is, ahol a felhúzó is és a „beleverő” is gyári,

hófehér pamut volt. Ez volt a pamutvászon, illetve a „tisztá pamutos”. A mintákhoz színes szövőfonalat használtak.

Szöttek sima és mintás vásznakat. A gyönyörű mintákat kétféle technikával készítették.

Az egyik: amikor két nyüst helyett 3,4,5 vagy attól is több nyüstit alkalmaztak. Leggyakoribb volt a „négynyüstös” vászon. A szádnilyást a nyüstök közvetett - lábbal történő mozgatása hozza létre. Így a vetülékfonal az egyik láncfonal alatt, a másik fölötte megy keresztül, míg a következő nyüstállásnál fordítva történik. Ez a „lábbal csinált vászon”.

A másik technika a „felszedett csíkos” vagy „deszkás” vászon. Ehhez szükség volt egy kb. 1 m hosszú, 10-20 cm széles deszkára. Ennek segítségével szedték fel a szálakat, illetve változtatták a szádnilyást a mintázatnak megfelelően, s húzták bele a színes fonalat, vagy a fehéret.

Gyönyörű vásznakat tudtak szőni! Az ablakos, a tökmagos, aszúros, hosszú csíkos, keresztbe csíkos, borsókás, lóherés, kockás, darázfészkes, stb. vásznakat ma is megcsodáljuk. A szép mintás alapú darab végeibe még egy vagy több színes csíkot szöttek. E minták alapját nem szedték fel, azt csak simára szöttek, ott „parasztot” hagytak. Az abaúji szöttesek nagyobb részében csík minták voltak. Ezeket a darabokat „felszedett csíkos” jelzővel illették.

A csíkminták mellett kedvelték a „rakott” motívumokat is. Ezek főleg a „rózsás” minták voltak. Itt csak egyetlen motívumhoz rakták be a színes szálakat, így ezek a minták több színnel is készülhettek.

Ezek a szép minták megérdemlik azt, hogy megmaradjanak az utókornak, hogy alkalmazhassák, felhasználhassák azokat a jövőben is.

A falusi asszony maga készítette a család szükséges textíliáit a felsőruházat kivételével. A mindennapi használatra egyszerűbb, sima vásznat szöttek. A férfi ingek, gatyák, női pendelyek, lepedők ebből készültek.

A törülközőkbe, törülőkbe, zsákokba piros vagy kék csíkot tettek.

Az ünnepi darabok azonban nagyon szépen díszítettek voltak. Az élet minden jeles eseményének megvolt a jellegzetes szöttek darabja.

Az abaúji motívumkincs igen gazdag. Más vidékeken is találunk hasonló, esetleg ugyanolyan motívumokat, mégis összességében a tájegységre jellemző az abaúji szöttesek mintakincse. A több helyen előforduló csillagok, virágok csak e tájra jellemző motívumokkal egészülnek ki.

Csillag, virág, rózsza, szegfű, fukszia, tulipán, madárkák, bogarak, cseresznye, stb. fordul elő a mintákban. Többször találkozunk gótikus hatású, oszlopos, csúcsíves motívumokkal. Ahogyan már említettem, elsősorban csíkmintákat alkalmaztak. A szöttek végében 1,2,3 csík van, általában keskenyedő. Teljesen teleszött darabbal csak elvétve találkoztam. A fehér alapot azonban igen gazdagon mintázták, vagy négynyüstös, vagy felszedett csíkos technikával. Jellemző a mintakincs gazdagságára, hogy kb.25 féle csillag fordul elő.

Nagyon sok mintát megcsodáltam rajzolás közben, mert csodálatos a szerkesztése, a szabályossága, a logikája - mert ez is van benne -, az összeállítása, az egyszerűsége, és mindezek alapján összességében egy végtelenül elegáns, szép minta az eredmény. Érdekesek a variációk. Ezeket a mintákat vagy emlékezetből, vagy egy másik darabról készítették. Ha emlékezetből, adott volt a tévedés lehetősége. De csodálatra méltó a szépérzéke, a tervezőkészsége a szövő asszonynak. Még azt is figyelembe kell vennünk, hogy esetleg egyszerű, tanulatlan nő volt. Ha egy másik darabról szötte le, akkor pedig az egyéniségét igyekezett érvényesíteni és valamit változtatni az eredeti darabon. Ezeket a mintákat „kézből-kézbe” adták, mint a népdalokat, népmeséket szájról-szájra. Rajzot soha nem készítettek.

A mintákat jól lehet mai használati darabokra alkalmazni keresztöltéssel, vagy szálánvarrott technikával.

A díszítő csík legtöbbször piros, ritkábban búzakék, vagy fekete. Előfordul világoskék, vagy rózsaszín csík is. A rakott rózsás minták levelei zöldek, a virágok színesek, de több olyan mintát találtam, ahol a rózsás minta is egyszínű piros.

Sajnos ma már nem készítenek az asszonyok felszedett csíkos szőtteket. Lassan feledésbe merül a készítés módja. Elfogynak a szép szövött darabok. Egyre kevesebb az idős asszony, aki „mesélni” tud a kender feldolgozásáról, felhasználásáról. Most is szőnek még több helyen, de csak rongyszőnyeget. Ezek is szépek! Vásárokon kedveltek, elkelnek, főleg nyaralók, hétvégi házak szép szőnyegei.

Ez a legkevesebb, amit a minták fennmaradásáért tehattünk, hogy megörökítettük ezeket.”

Szabó Sándorné